

Красницька О. В. кандидат педагогічних наук,
доцент, Національний університет оборони
України імені Івана Черняховського
<https://orcid.org/0000-0002-0417-3318>

ДЕПРИВАЦІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬ ЗАВДАННЯ У ВІДРИВІ ВІД ОСНОВНИХ СИЛ, ТА В УМОВАХ ПОЛОНУ

Стаття присвячена проблемі впливу депривації на психіку й особистість військовослужбовців, які виконують завдання у відриві від основних сил, та в умовах полону. З'ясовано особливості впливу психічної, сенсорної, когнітивної, емоційної, депривації сну, сімейної, екзистенційної депривації.

Визначено зовнішні та внутрішні деприваційні фактори, що чинять негативний вплив на військовослужбовця в екстремальних умовах діяльності. До зовнішніх факторів належать ізоляція, відсутність належних соціально-побутових умов, невизначеність і небезпека, швидкоплинність змін бойової обстановки, обмеження в часовому еквіваленті, високий ступінь ризику, новизна бойової обстановки, недовіра в ланці субординації згори – донизу та знизу – догори. Серед внутрішніх деприваційних факторів виділено високий рівень амбівалентності та сумніву, виражені ананкастичні властивості, схильність до сугесії, високий рівень тривожності й низький рівень стресостійкості, невміння бачити картину в цілому, відсутність попереднього досвіду бойових дій або негативний попередній досвід, низький рівень критичного та креативного мислення.

Ключові слова: депривація; деприваційні фактори; військовослужбовець; командир; потреби особистості; психіка; бойові (екстремальні) умови; невизначеність; полон.

Вступ. Збройна агресія Російської Федерації проти нашої держави відкрила новий етап розвитку Збройних Сил України, спонукала шукати нові форми та методи збройного, інформаційного, інтелектуального, морального, психологічного й духовного протистояння. Як зазначають В. Духневич та О. Кочубейник, до сьогодні війна стрімко вийшла за межі використання зброї й поділу територій, ведеться головна боротьба – боротьба ідей, переконань, міфів [5, 8–9].

З одного боку, війна підштовхує до розвитку, з іншого ж, має негативні наслідки не лише для політичного, економічного розвитку країни, а насамперед, для фізичного й психічного здоров'я військовослужбовців. Багатьом із них війна запам'ятається через отримані фізичні вади, утрату бойових побратимів, друзів, відчуття з поля бою, які неможливо забути, прийняті рішення, що мали вплив на життя навколишніх. Участь у бойових діях у когось виховує міцний характер, а хтось, навпаки, переживає психологічну кризу. Водночас варто наголосити, повернутися з

війни «психологічно неушкодженим» неможливо.

О. Хміляр підтверджує, що перебування в зоні ООС (АТО) є екстремальною ситуацією, під впливом якої військовослужбовець постійно відчуває стрес, долає його вольовими зусиллями, що неминуче накладає відбиток на фізичному, а найперше, психічному здоров'ї воїна. Учений наводить статистичні дані, коли кожен п'ятий військовослужбовець, який не має фізичних ушкоджень, і кожен третій поранений та понівечений страждають нервово-психічними розладами. Крім того інші наслідки, зокрема психосоматичні захворювання, починають проявлятися лише через кілька місяців після повернення до нормального життя [19, 179]. Відчуття, які переживав військовослужбовець на полі бою, неможливо забути. Розумово людина може їх відкинути, «забути», проте тіло пам'ятатиме, пережиті емоції відкладаються в пам'яті на тривалий час. Будь-який подразник може повернути воїна в ті умови, у яких він перебував, – умови обмежень, стресу, позбавлень можливості задоволення життєво важливих потреб, нестачі ресурсів,

часу, інформації. Тут же постає не менш важливе питання дослідження впливу деприваційних факторів і різних видів депривації на особистість військовослужбовця, його діяльність в екстремальних умовах та ефективність виконання професійних завдань.

Метою статті є з'ясувати деприваційні фактори, види й особливості впливу депривації на психіку, організм та особистість військовослужбовця у процесі виконання завдань у відриві від основних сил, ефективність його діяльності в екстремальних умовах.

Теоретичне підґрунтя. Прийнято вважати, що депривація як соціально-психологічне явище здійснює найбільший вплив на розвиток дитини, чому й були присвячені фундаментальні праці Дж. Боулбі, Й. Лангмейєра, З. Матейчека, А. Прихожан, Н. Толстих, І. Фурманова, Н. Фурманової. Сучасні дослідження теж приділяють значну увагу з'ясуванню особливостей протікання депривації молодших школярів (А. Пеньков, Н. Цумарєва), підлітків (І. Брецько, Я. Гошовський, Г. Лялюк, В. Мартинюк, В. Орос, А. Поляничко, Л. Просандєєва).

Вплив різних видів депривації на особистість у своїх працях розкривають О. Алексеєнкова, Л. Варава, Ю. Візнюк, С. Вільдгрубе, О. Максименко, А. Маслюк, О. Піщанська. Питання впливу депривації на професійну діяльність людини досліджує Ю. Терлецька.

Водночас спектр наукових пошуків військових психологів, присвячених особливостям функціонування психіки в екстремальних умовах (Д. Александров, М. Корольчук, В. Осьодло, О. Тімченко, О. Хміляр), не виділяє депривацію в окремий предмет дослідження. Учені приділяють більшу увагу бойовому стресу, посттравматичному стресовому розладу, суїцидальній поведінці військовослужбовців тощо. І в такий спосіб, не приймаючи до уваги того, що деприваційні умови та фактори, деприваційні ситуації нерідко є передумовою зародження негативних психічних станів. Лише окремі аспекти депривації розглядаються Н. Андріяною (феномен соціальної депривації у військово-професійній діяльності), Л. Бережновою

(освітня депривація у військових закладах), Т. Скібо (проблема депривації у ВВНЗ). Тож дослідження впливу депривації на особистість військовослужбовця, ефективність його діяльності в екстремальних умовах є вельми актуальним.

Методи дослідження. Для реалізації мети статті використано теоретичний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення літературних джерел, а також нарративні розповіді військовослужбовців.

Результати та обговорення. Діяльність військовослужбовців в екстремальних умовах, зокрема сьогодні в ООС, виконання завдань у відриві від основних сил спричиняють сильний вплив на психіку особистості. Автори книги «Психологія бою» пишуть, що деякі умови та фактори сприяють мобілізації й концентрації фізичних і психологічних можливостей, підвищенню бойової активності, вияву сміливості, самовідданості. Інші ж, навпаки, дезорганізують бойову діяльність, блокують доступ до наявних резервів організму, погіршують роботу нервової системи та психіки [11, 8]. Р. Хенріксен зазначає: «...незважаючи на технологічні досягнення, для більшості людей зіткнення з реаліями бою є лякаючим і шокуючим досвідом» [12, 300]. З одного боку, військовиків до цього готують, з іншого ж, – чи можливо підготувати людину до всього? Звичайно, ні. Жоден із нас не може описати, уявити ті відчуття, які переживає військовослужбовець, виконуючи бойове завдання, особливо в тилу противника, ті умови, у яких він опиниться, і які реакції вони можуть викликати. Це потрібно відчувати «на собі».

Тут можна провести аналогію з пробіганням марафону. Поки людина фізично, психологічно, емоційно не відчує кожен метр із дистанції 42 км 195 м, вона не зможе пояснити, що означає 32-й км, 35-й км, 38-й км, 40-й км для марафонця. На останніх Олімпійських іграх у 2021 році спортсменка з Ізраїлю, яка бігла у групі лідерів, зійшла з дистанції на 38 км, тобто за крок до перемоги. Що сталося? На це запитання зможе відповісти лише сама спортсменка, і ніхто інший. Будь-яке припущення, найімовірніше, виявиться

хибним. Коли організм виснажується, фізичних ресурсів не вистачає, психологічно важко й людина відчуває «на собі» дію деприваційних умов і факторів, лише висока психологічна підготовка, емоційна підтримка з боку глядачів, тренера, друзів та повний вияв вольових зусиль здатні допомогти спортсмену подолати себе й досягнути бажаної мети, завершити завдання, фінішувати з найкращим результатом. Теж стосується і військовослужбовців.

Діяльність в екстремальних умовах, виконання завдань у відриві від основних сил із самого початку характеризуються деприваційними умовами, впливом деприваційних факторів, військовослужбовець неминуче потрапляє в деприваційні ситуації, коли відсутня можливість задоволення життєво важливих для особистості потреб. Цю думку підтверджує український військовик полковник С. Павлушенко: «...беручи участь у бойових діях, військовослужбовці тривалий час перебувають у ситуації, що безпосередньо загрожує їхньому життю. Вони опосередковано переживають загибель, поранення та каліцтво своїх бойових побратимів, психічна напруженість посилюється внаслідок постійних негативних очікувань. Крім цього військовослужбовці в бойових умовах знаходяться у стані психічної депривації, коли тривалий час неможливо вирішити життєво важливі особистісні потреби» [10, 137]. В екстремальних умовах на психіку військовослужбовців постійно діють вітальні, соціальні, професійні фактори, що негативно впливають на їх морально-психологічний стан, часто знижуючи вмотивованість, – додають О. Каплюченко й І. Приходько [6, 29]. У будь-якому разі варто відзначити, що військовик має подолати труднощі різного характеру під час виконання бойових завдань.

Деприваційні фактори ми визначаємо як зовнішні та внутрішні стійкі або змінні чинники, що впливають на особистість військовослужбовця під час виконання ним військово-професійних завдань і здебільшого чинять негативний вплив на хід їх реалізації. Їхній вплив на особистість воїна породжує депривацію – відсутність

або обмеження можливості задоволення людиною певних потреб (психічних, соціальних, емоційних, екзистенційних, сексуальних, когнітивних тощо) [8].

До *зовнішніх деприваційних факторів*, на нашу думку, належать такі:

1) *ізоляція*, що характеризується вимушеною самотністю військовослужбовця під час виконання бойових завдань [13, 33], а також зменшенням кількості зовнішніх стимулів, що визначає збідненість середовища, у якому функціонує воїн [1, 67];

2) *відсутність належних соціально-побутових умов*, що, зі свого боку, спричиняє незадоволення базових фізіологічних потреб. Хоча, за свідченнями воїнів, до цього звикаєш. Зрозуміло, що на війні не може бути й мови про затишні кімнати, теплий душ тощо. Водночас, коли військовослужбовцю надається занедбане приміщення з відсутніми вікнами та утепленням узимку, де вікно закривається поліетиленовою плівкою з кількох шарів і ковдрою, двері споруджуються з матеріалу від ящиків для артилерійських снарядів, коли питання питної води вирішуються власними зусиллями, коли обігрівач необхідно привезти із собою, спати під двома ковдрами й одягненим та ще й коли просинаєшся вранці, а «...на грудях сидить мишка, дивиться уважно, щось носиком крутить і неначе просить поспіdatи», як згадує в автобіографічній книзі «Східний сон» учасник АТО 2014 року А. Білюга [2, 24–25], до таких умов необхідно адаптуватися, найперше, психологічно;

3) *невизначеність і небезпека*. Невизначеність визначають як відсутність або суперечливість інформації про зміст чи умови виконання бойового завдання, противника й характер його дій [17, 229]. Р. Хенріксен зазначає: «Невідомість, або нерозуміння, йде рука об руку з жахом, перетворюючи бій у всепоглинаюче переживання» [12, 305]. Нерідко командирі необхідно прийняти рішення в умовах недостатності інформації та ще й швидко, або спрямувати підрозділ через місцевість без даних про розміщення противника. Один із бойових командирів ООС наводить приклад ситуації: «...Хлопці, я не знаю, що нас чекає попереду. Ми не знаємо позицій

ворога. Ми не маємо інформації про замінування території. Я не можу гарантувати нікому безпеку, хоч ми підемо у східному чи західному напрямках. Але ми маємо вийти звідси, покинути цю позицію». Така ситуація безперечно має негативний вплив як на командира, підвищуючи його відповідальність за життя підлеглих, так і на них самих – страх за своє життя та здоров'я. Влучною є думка О. Хміляра й С. Черевичного, що у стані небезпеки та страху здебільшого знижується якість продуктивної розумової роботи. Проте командир має виховати в собі протилежну реакцію, коли небезпека і страх активізують резерви організму, загострюють розум та відчуття [17, 225];

4) *швидкоплинність змін бойової обстановки*, що вимагає наявності оперативних розвідувальних даних про дислокацію противника, передбачення можливої зміни обстановки, розроблення кількох планів операції, уміння швидко реагувати, оцінювати ситуацію, приймати рішення й нести за них відповідальність. Американський командир Л. Бебін у книзі «Абсолютна відповідальність» описує операцію з визволення заручника під час бойових дій у Рамаді (Ірак), коли терористична група, пов'язана з «Аль-Каїдою», викрала іракського підлітка, племінника полковника поліції Іраку. За викуп від родини вимагали 50 000 доларів, в іншому разі погрожували обезголовити хлопця, що на той час у Рамаді було звичною справою. Командир зазначає, що його тактична група мусила швидко скласти план, донести до солдат і якомога швидше втілити. Розвідка з'ясувала, що заручника тримали в будинку на околиці передмістя Рамаді, де дороги були заміновані смертоносною вибухівкою, а район повністю контрольований ворогом. Коли вже було розроблено й узгоджено між усіма задіяними командами кінцевий план дій і військовослужбовці збирали оперативне спорядження й проводили остаточну перевірку обладнання, в останню хвилину було отримано нові розвіддані. Виявлено, що у дворі закладено смертоносну вибухівку, а в будинку, де тримали заручника, стояли наготові заряджені кулемети. Це означало, що терористи готові

до бою, ризик не повернутися з бойового завдання для тактичної групи був дуже високим [3, 257–261]. Страх, розгубленість, відміна операції? Ні. Натомість командирами було швидко враховано й донесено до підлеглих зміну бойової обстановки та внесено корективи у план дій, як результат – завдання виконано успішно без бойових втрат. Це свідчить не лише про високий рівень професійної підготовленості військовослужбовців, а й про їх психічну стійкість, уміння працювати в деприваційних умовах швидкоплинності змін, обмеженості в часі на прийняття рішення, високого ступеня ризику;

5) *обмеження в часовому еквіваленті*, що характеризують обмаль часу для оцінювання обстановки, усвідомлення необхідних дій, прийняття рішень. Це чинить сильний вплив на психіку воїна, адже підсилює його відповідальність, особливо командира. «...Ця обставина призводить до зростання психічної напруженості, набуваючи пригніблюючого для людини значення» [13, 33];

6) *високий ступінь ризику*. Виконання будь-якого бойового завдання, особливо у відриві від основних сил, несе загрозу життю та здоров'ю військовослужбовцю. Він може потрапити в полон, отримати важке поранення, підвести своїх побратимів, не передавши вчасно інформацію, або навпаки, отримати фейкове повідомлення, що призведе до зриву бойового завдання. В. Стасюк, П. Примак та О. Хміляр зазначають: «Кров, важкі поранення або смерть бойових товаришів, руйнування будівель чи бойової техніки зазвичай паралізує непередбачену для холонокровного сприймання цього психіку людини. Неадекватне сприймання загрози життю веде до помилок, перенапруженості й зриву діяльності» [13, 32];

7) *новизна бойової обстановки*. Аналіз бойових дій показує, що не всі дії противника можна передбачити навіть за наявності актуальних розвідувальних даних. До того ж методи, прийоми та способи цих дій теж періодично змінюються. Ворог може застосувати нову тактику ведення бою, нове озброєння, нові технології, передислокувати свої сили тощо, створивши в такий спосіб складну й незвичну ситуацію для іншої

сторони, практично змусивши її діяти сліпо та без плану;

8) *недовіра в ланці субординації згори – донизу та знизу – догори*. Довіра – основа побудови будь-яких конструктивних стосунків. Д. Віллінк зауважує: «Стосунки знизу догори і згори донизу ланцюга субординації є фундаментом команди. Щоб сформувати команду, ми потребуємо вибудувати стосунки, а щоб вибудувати стосунки, ми потребуємо вибудувати довіру» [4, 115]. Наголосимо на понятті «команда». Адже саме команда, а не група військовослужбовців найефективніше виконує бойове завдання. Дії членів команди чітко визначені й урегульовані, вони довіряють рішенням один одного незалежно від статусу. Підлеглий може спростувати наказ командира в бойовій обстановці й останній прийме його рішення, як наводить приклад із бойової операції Д. Віллінк у книзі «Стратегія і тактика лідерства», «...коли підлеглий на мій наказ дає відмову, я розумію, що можливо не бачу того, що бачить він. Можливо він помітив, що ворог підкладає вибуховий пристрій у стіну цільової будівлі або розгледів у засідці бійців противника, яких не видно мені» [4, 122–123]. Члени команди прикривають, допомагають і наглядають один за одним. На противагу цьому в АТО та ООС часто формувалися групи з незнайомих один з одним військовослужбовців. Логічно, що про високий рівень довіри між ними не можна було говорити. Усі поклалися на чесне й гідне виконання кожним військового обов'язку.

Отже, урахування зовнішніх деприваційних факторів під час бойової підготовки до діяльності в екстремальних умовах дає змогу зменшити їхній вплив на психіку військовослужбовця, зміцнити його характер та силу волі, підвищити ефективність дій і результативність виконання бойових завдань.

Внутрішні деприваційні фактори відображають особистісні та індивідуально-психологічні властивості військовослужбовця, що чинять негативний вплив на виконання завдань в екстремальних умовах діяльності. Серед них виділяємо наступні:

1) *високий рівень амбівалентності й сумніву*. I. Schneider і S. Novin визначають амбівалентність як наявність одночасно позитивних та негативних думок і почуттів щодо одного й того ж об'єкта, людини або проблеми. Учені зазначають, що в житті ми часто стикаємося із ситуаціями, що викликають змішані почуття. Здебільшого це породжує нерішучість, невизначеність і прокрастинацію. Водночас дослідники доводять, що амбівалентність зменшує вплив упередженості на аналіз поведінки людини [20, 570–571].

В узгодженість із позицією I. Schneider та S. Novin зазначимо, що під час діяльності в екстремальних умовах амбівалентність і сумнів знижують ефективність дій військовослужбовця, швидкість прийняття рішення, викликають невпевненість, внутрішній дискомфорт, очікування неприємностей, породжують неконгруентні оціночні дії. Явище прокрастинації для командира взагалі має бути нехарактерним, оскільки будь-яке зволікання може призвести до бойових втрат. Натомість в умовах «спокою» амбівалентність і сумнів здатні нівелювати упередженість щодо дій, вчинків, поведінки людини й адекватно їх оцінити, зрозуміти мотиви, причини, усвідомити її позицію. Також вони дають змогу критично осмислити наявну інформацію, оцінити можливі варіанти, розглянути проблему з різних боків, урахувати наявні думки членів команди й обрати правильний варіант рішення.

Ми погоджуємося з думкою I. Schneider та S. Novin, що високий рівень амбівалентності спричиняє невпевненість особистості й невизначеність під час прийняття рішення [20, 579].

2) *виражені ананкастичні властивості*, серед яких варто виділити надмірне почуття обов'язку, постійну невпевненість, подальший контроль за своїми діями після їх здійснення, боязкість під час зустрічі із загрозою. К. Леонгард ананкастичні властивості назвав рисами сумнівів, постійних коливань. Учений відмічає, що почуття обов'язку в ананкаста пов'язане із занепокоєнням, постійними запитаннями про те, чи достатньо самовіддано він діє. Невпевненість і систематичний контроль за власними діями,

їх перевірка, нездатність витіснити сумнів та прийняти рішення породжують дуже повільний темп виконання будь-якого завдання. Для ананкаста характерні нав'язливі уявлення, занепокоєння, що збільшує страх. Відповідальні завдання на нього часто здійснюють пригнічуючий вплив, оскільки викликають постійну тривогу й побоювання [9].

Як бачимо, виражені ананкастичні властивості негативно впливають на виконання військовослужбовцем завдань у відриві від основних сил. Вони не дають змоги командирі приймати рішення, узгоджувати дії всієї команди, постійна перевірка забиратиме дорогоцінний час. Нав'язлива думка, що потрібно ще раз упевнитися у правильності дій «зіграє злий жарт» із воїном у бойових умовах і може призвести до бойових втрат. До того ж занепокоєння, що систематично супроводжує ананкастичного військовослужбовця, підвищує рівень страху, що паралізує розумові дії та думки. Людина не зможе ясно мислити, оцінювати обстановку, дії членів команди й противника. Діяльність в екстремальних умовах характеризується беззаперечною відповідальністю.

Викликає зацікавлення думка К. Леонгарда, що більшість ананкастів на військовій службі почувають себе краще, ніж у цивільному житті, оскільки строга військова дисципліна не залишає місця для нерішучості та коливань [9]. Водночас зауважимо, для командирів і військовослужбовців, які виконують бойові завдання, виражені ананкастичні властивості однозначно негативно вплинуть не лише на їхні дії, результат бойових операцій, а й долю членів підрозділу, команди, навколишніх.

3) *схильність до сугесії*, що підвищує рівень сприйнятливості людини до навіювання, впливу маніпулятивних технік, фейкових повідомлень. У цьому разі знижується критичність сприйняття інформації. Вплив головним чином здійснюється на відчуття особистості, а через них на її волю та розум. Ось чому в екстремальних умовах військовослужбовцю слід зберігати холонокровність, упевнюватися в достовірності отриманої

інформації. Відповідно схильність до сугесії збільшує вплив бойових стресорів на організм і психіку воїна. Високий її рівень призводить до негативного самонавіювання. Схильність до сугесії збільшує вплив на психіку військовослужбовця психічної, когнітивної, сенсорної депривації.

4) *високий рівень тривожності й низький рівень стресостійкості*. Стресостійкість – це професійно необхідна якість військовослужбовця, що дає йому змогу адаптуватися до дії бойових стресорів, зменшити їхній вплив на особистість і справлятися зі стресом. Дія тривожності та стресових чинників має фізіологічну основу. Б. Мур, А. Хоупвелл і Д. Гроссман зазначають, коли військовослужбовець наражається на реальну або передбачувану небезпеку, у головному мозку, вегетативній нервовій системі, гіпоталамо-гіпофізарно-адренкортикальній осі та імунній системі виникає низка складних взаємодіючих нейрофізіологічних реакцій, що забезпечують мобілізацію організму. Під час тривожної реакції й на стадії резистентності до гострого стресу активізуються ділянки мозку, що беруть участь у збудженні та концентрації уваги. Це приводить до підвищеної сприйнятливості загрози, зниження уваги до менш гострих подразників навколишнього середовища, наприклад, воїн у розпал перестрілки під час бою може не відчувати, що його поранено. І рівень тривожності у цьому разі варіюється залежно від ступеня загрози від переляку до явної паніки та жаху, а стресові реакції можуть призвести до інвалідності більш вразливих і схильних до серйозного й кумулятивного стресу осіб [14, 50–51].

Автор книги «Броньований розум» К. Ульянов пише: «...ми маємо зробити так, щоб стрес якомога менше впливав на наше тіло й розум – у наших же інтересах. Нам потрібно розвивати стресостійкість» [15, 124]. Далі він зауважує про необхідність роботи з такими характеристиками, як чутливість до стресорів, реактивність, швидкість згасання стрес-реакції. На наше переконання, це досягається під час фізичних і бойових тренувань, загартування організму, застосування методів психорегуляції, розвитку сили волі та

вольових якостей. Влучно К. Ульянов зазначає: «Низька стресостійкість – висока чутливість, неадекватна реактивність і низька швидкість згасання стрес-реакції. Тоді ми бачимо воїна, який навіть від слабкого стресору втрачає стабільність навичок, не може логічно мислити й діє на автопілоті. До того ж він довго не може повернутися до норми, а отже, йому небезпечно довіряти складні завдання, наприклад, стояти на блокпосту» [15, 126], що автоматично унеможливило ефективність виконання військовослужбовцем завдань у відриві від основних сил, командування підрозділом в умовах бойових дій.

5) *невміння бачити картину в цілому*, особливо це стосується командира. Коли він не може під час виконання завдання абстрагуватися й охопити розумом і поглядом повноту картини розгортання бойових дій. Д. Віллінк пише про важливість для командира вміння відсторонюватися в потрібний момент, щоб досягнути все те, що відбувається навколо, за потреби скоригувати дії військовослужбовців. «...Відсторонившись фізично, нехай і на мізерно малу дистанцію, та розумово від нагальної проблеми, я дістав можливість досягнути значно більше, ніж будь-хто в моєму загоні. А завдяки тому, що зміг охопити всю картину, віднайшов правильне рішення» [4, 28]. Американський командир неодноразово згадує й наводить приклади з практики бойових дій у книзі «Стратегія і тактика лідерства», коли вміння відсторонюватися давало йому змогу побачити картину в цілому й допомагало досягати високої результативності під час виконання бойових завдань. Він підсумовує, що відстороненість – один із найпотужніших інструментів, який лідер може мати у своєму арсеналі [4, 29]. Уміння бачити картину в цілому дає значну перевагу командирові, і не лише скоригувати дії членів свого підрозділу, а й вчасно зрозуміти необхідність зміни тактики, усвідомити дії противника, відреагувати на загрозу.

6) *відсутність попереднього досвіду бойових дій або негативний попередній досвід* беззаперечно збільшують психічне напруження, вплив стресових чинників на

організм і психіку військовослужбовця, знижують поріг чутливості до них, стимулюють виникнення страху, породжують нестабільність емоцій, що може дезорганізувати його діяльність. Генерал Д. Меттіс зауважує, що досвід бойових дій складно досягнути інтелектуально й дуже важко відчутти емоційно. «...Там, де ворог ігнорує будь-які спроби дотримуватися моральних норм ведення війни, ми виявляємо дисципліну та стриманість, щоб захистити безневинних і полонених на полі бою. Наш шлях вірний, але він також важкий» [12, 209]. Лише належна психологічна підготовка, сильна воля та характер, особиста гідність і високі моральні норми й цінності дадуть змогу «залишатися людиною», допомагати іншим, співчувати та співпереживати й водночас проявляти холоднокривність і витримку.

7) *низький рівень критичного та креативного мислення*. Здатності критично й креативно мислити Б. Триллінг і Ч. Фейдл відносять до навичок ХХІ століття. О. Хміляр трактує критичне мислення військовослужбовця як уміння визначити проблему та виробити оптимальну стратегію її розв'язання [16, 72]. Учений зазначає, що воно забезпечує воїна інструментами, покликаними зробити його діяльність більш осмисленою й успішною, оскільки критично мислячі офіцери інтелектуально незалежні, чесні самі із собою, ними неможливо маніпулювати. Вважаємо дуже слушною думку, що такі військовослужбовці «спроможні перемагати сумніви, ставити правильні запитання, шукати й бачити зв'язки між явищами та вчинками людей, вибудовувати судження, базуючись на доказах. Вони вміють аналізувати нестандартні ситуації, співставляти, оцінювати й виявляти прорахунки інших, здатні визнавати свої помилки, всесторонньо вивчати різні можливості, прискіпливо оцінювати кожную альтернативу» [16, 73]. До того ж «...обережність, висока критичність думки дають можливість приймати та втілювати такі сміливі рішення, що поза цим є немислимими» [17, 227].

Водночас, на наше переконання, разом із критичним важливо розвивати креативне мислення, що дає змогу командирові бачити

проблему і в цілому, і по частинах, «читати між рядків», приймати нестандартні рішення, бачити те, чого не видно іншим, спрощувати й знаходити кращі варіанти розв'язання проблем. Оригінальність, гнучкість мислення, здатність помічати деталі, стійкість до невизначеності, відкритість новому, здатність приймати думки інших членів команди, прислуховуватися до них характеризує креативно мислячого військовослужбовця. Поєднання критичного й креативного мислення підвищує ефективність його діяльності, зокрема в умовах невизначеності, швидкоплинності змін бойової обстановки, напруженості, знижує схильність до сугестії, дає змогу виходити за межі комфортного стану, оцінювати проблему чи ситуацію з різних боків, продуктивно діяти в деприваційних ситуаціях, приймати виважені та обгрунтовані рішення.

Отже, робота військовослужбовця над собою, аналіз власних рис, нівелювання властивостей, що породжують внутрішні деприваційні фактори, забезпечить йому стійкість у процесі виконання завдань у відриві від основних сил, дасть змогу ефективніше функціонувати в деприваційних ситуаціях, зменшити їхній вплив на психіку особистості.

Проаналізувавши деприваційні фактори, що супроводжують діяльність військовослужбовців в екстремальних умовах, розглянемо види депривації, які вони неминуче переживають під час виконання завдань у відриві від основних сил.

Психічна депривація як відсутність або обмеження можливостей задовольнити психічні потреби [7]. Загалом військова служба дає змогу особистості самоствердитися, самореалізуватися, досягнути самоактуалізації. Особливо, як показує практика ООС (АТО), протягом 2014–2022 рр. з'явилося багато талановитих командирів-лідерів, які саме в умовах бойових дій продемонстрували найкращі професійні вміння та якості, стійкість, здатність долати вплив деприваційних факторів, що дало змогу їм ефективно функціонувати в екстремальних умовах,

результативно виконувати найскладніші завдання.

Водночас для багатьох військовослужбовців діяльність у бойових умовах характеризується постійно діючим стресом, психічною напруженістю, великими фізичними й психічними навантаженнями, незадоволеністю першого та другого рівня потреб за пірамідою А. Маслоу, особливо потреби в безпеці. До того ж той, хто в мирних умовах на військовій службі є лідером, повноцінно самостверджується, виконуючи свої професійні обов'язки, на війні не завжди проявляє себе й самореалізується, що веде до незадоволення цих потреб.

Психічна депривація дезорганізує діяльність військовослужбовця, знижує психічну стійкість, посилює особистісну тривожність, чинить негативний вплив на свідомість, викликає негативні зміни в мисленні, навіть руйнує міжособистісні стосунки.

Сенсорна депривація характеризується недостатністю сенсорних стимулів [7], унаслідок чого порушується сенсорно-моторна координація, пригнічується пильність військовослужбовця в бойових умовах, нівелюється протікання інстинктивно-рефлексивної сфери, знижується тонус.

У мирних умовах короткотривала сенсорна депривація відіграє позитивну роль, наприклад, під час медитації, усамітнення з метою глибокого аналізу проблеми чи творчого пошуку. Вона дає змогу запустити на рівні підсвідомості процеси аналізу, обробки й синтезу інформації, сконцентруватися на власних відчуттях. Натомість в умовах ведення бойових дій відсутність сенсорних стимулів породжує негативні емоції. Повна тиша сприймається як загроза, викликає тривогу та страх. Довготривала відсутність дій із боку противника пригнічує пильність військовослужбовців. Для командира короткотривала тиша під час обстрілу викликає почуття страху за смерть підлеглого.

З одного боку, стрес активізує сенсорні системи, щоб організм людини міг максимально відреагувати на можливу небезпеку. З іншого боку, тривала дія

стресових чинників та активна робота сенсорних аналізаторів призводить до перенапруження, унаслідок чого виникають труднощі з концентрацією уваги.

Когнітивна депривація. Влучно зауважують О. Хміляр і С. Черевичний, що дані, які отримує командир під час виконання завдань вирізняються багатоманітністю, складністю й заплутаністю взаємовідношень. Крім того вони характеризуються швидкоплинністю і ніколи не бувають повністю відомими [17, 226]. До того ж бойові дії відзначаються непрогнозованістю зміни бойової обстановки, коли командирі потрібно враховувати чинник раптовості під час планування операції, допускати необхідність корегування плану дій. На наше переконання, для забезпечення ефективності діяльності в умовах когнітивної депривації та зменшення її впливу на психіку дуже важливу роль відіграє моделювання різноманітних бойових ситуацій під час підготовки, зокрема тих, де військовослужбовцю необхідно приймати рішення в умовах недостатності інформації, психічного напруження, необхідності швидкого реагування. Адже емоція страху, що неминує виникає, може дезорганізувати діяльність воїна. «Активізація психічних сил, загострення розумової діяльності в атмосфері небезпеки – це саме те, що характеризує добре підготовлених командирів» [17, 226].

На сьогодні є вельми актуальним уміння розпізнавати фейкову інформацію, оскільки, як наголошують В. Духневич, О. Кочубейник та О. Осадько, поряд із воєнними діями розгортається потужна інформаційна пропагандистська кампанія [5, 9]. Фейки чинять маніпулятивний вплив на свідомість військовослужбовця, миттєво привертаючи його увагу. В умовах недостатності інформації або ж її перевантаженості буває досить складно вияснити достовірність отриманих фактів. Критичне мислення й розумний сумнів, розуміння маніпулятивних технік, відсутність когнітивних упереджень та емоційний самоконтроль беззаперечно у цьому допоможуть.

Депривація сну у військовослужбовців характеризується хронічним недосипанням, тривожним сном, часто з нічними жахами, безсонням або неглибоким сном, що має негативні наслідки для організму й ефективної діяльності мозку. Водночас ми розуміємо, що спокійний 8-годинний сон під час виконання завдань у відриві від основних сил неможливий. Як зазначають Б. Мур і Б. Краков, «...в ідеалі військовослужбовцю надається щонайменше 4 години сну протягом кожного 24-годинного періоду. Проте війська переважно обходяться значно меншою кількістю сну протягом тривалих періодів часу. Солдати змушені миритися з тривогою, перепадами настрою, зниженням пам'яті й концентрації уваги, а також змінами загальної ефективності, спричиненої нестачею сну, компенсуючи її вживанням надмірної кількості кофеїну та нікотину» [14, 224]. За свідченнями воїнів, які виконують бойові завдання в ООС (АТО), часто доводиться спати лише 2–3 години на добу, можливі ще протягом дня короткотривалі проміжки для сну. Таким чином, організм починає використовувати свої резерви для підтримання належного функціонального стану.

Депривація сну підвищує ризик отримання поранення, оскільки знижує уважність і сприйняття, фізичні можливості організму, присипляє пильність, продовжує термін дії стресових чинників, посилює втому. Військовослужбовцю необхідно більше часу для оцінки ситуації, критичного осмислення можливих варіантів дій, прийняття рішення.

Слушно зауважує К. Ульянов, що «сон – найкраща медсестра. Це найкращий спосіб знизити силу стрес-реакції та прискорити її згасання, а отже, якнайшвидше позбутися негативного впливу стресу на організм і психіку» [15, 161]. Зі свого боку, Б. Мур та Б. Краков окреслюють доцільність сну, що полягає у відновленні організму й мозку (відбувається ріст клітин, синтез білка), збереженні та відновленні енергії, захисті психіки від емоційних перевантажень [14, 223].

Отже, тривала депривація сну потребує лікування порушень сну для повноцінного відновлення організму й психіки

військовослужбовця та попередження розвитку психічних розладів, підвищення особистісної тривожності, депресії. Ефективними методами є психотерапія, когнітивна терапія, динамічна терапія сну, образно-репетиційна терапія, застосування методів психорегуляції та ін., що залежать від характеристики наявних порушень сну.

Емоційна депривація проявляється в обмеженні можливостей для задоволення емоційних потреб особистості [7]. Під час виконання бойових завдань у військовослужбовця переважають емоції боязкості, страху, тривоги, що є нормальним явищем в екстремальних умовах, адже вони, зі свого боку, попереджають необдумані вчинки, виконують функцію сторожа, зберігають воїну життя та здоров'я. Водночас постійний емоційний тиск, що проявляється в нестачі позитивних емоційних стимулів, породжує негативні психічні стани, посилює стрес, викликає фізичну й інтелектуальну втому, що «затуманює розум», знижує об'єктивність, присипляє гостроту відчуттів.

Емоційну депривацію викликає нестача емоційної підтримки, коли військовослужбовець відчуває самотність, тиск групи, психічну перенапруженість, коли його думку ніколи не враховують, він терпить приниження, коли поряд немає хорошого друга, відсутні засоби емоційного розвантаження. Влучно зауважує Н. Андріянова, називаючи однією з причин виникнення депривації постійний авторитарний стиль керівництва командира, ставлення до підлеглих як до об'єктів впливу, ігнорування їх індивідуальності [1, 71].

Зменшити вплив емоційної депривації на особистість можуть наявність засобів емоційного розвантаження, згуртованість команди, підтримка один одного, підтримка близьких друзів, членів сім'ї, командира-лідера, формування розуміння кожного члена підрозділу (команди) важливості його внеску у спільну справу й досягнення результату, відчуття гордості за якісне виконання завдань, службу підрозділу, відчуття причетності до досягнення командою успіху.

Сімейна депривація характеризується відсутністю дитячо-батьківської взаємодії та подружніх стосунків [8]. До того ж її

переживає і військовослужбовець, і діти, і дружина (чоловік). Воїн у таких умовах не отримує належної емоційної підтримки з боку своєї сім'ї, що пов'язано з безпосередньою відсутністю емоційних контактів, інтимно-емоційних стосунків, емоційної близькості, розривом емоційних зв'язків. У кращий бік змінює ситуацію сильна моральна підтримка сім'ї, що виражатиметься у правильно підібраних словах, умінні налаштувати людину на позитив, заспокоїти, підняти її настрій, відчуття військовослужбовцем переживання за нього з боку дружини (чоловіка).

Депривація в умовах полону. Одним із найбільших страхів військовослужбовців під час участі в бойових діях є страх потрапити в полон, оскільки навіть за умови повернення з нього людина істотно змінюється. Як зазначають автори книги «Психологія бою», у полоні здебільшого ігноруються будь-які права людини, основним інструментом отримання потрібних відомостей від військового є тортури [11, 124]. Так, залишитися живим – добре, але перенесені фізичні тортури, психологічне насилля зоставляють значні фізичні вади, накладають сильний негативний відбиток на психіку. Не дивно, що часто в людини проявляються психопатичні, невротичні, психотичні ознаки, що відображається на свідомості, характері, поведінці, діяльності, нерідко призводить до суїциду.

Загалом варто зазначити, що в умовах полону військовослужбовець переживає всі види депривації, що з'єднуються в цілісну картину й чинять руйнівний вплив на психіку та свідомість особистості. Найперше, варто зазначити, що військовополонений знаходиться в умовах ізоляції, коли відсутні будь-які специфічні стимули, він не знає, що на нього чекає, як вирішиться питання про його життя чи смерть, хто і як буде проводити допит, чи є взагалі можливість втечі або звільнення. Психічний стан характеризується підвищеною тривогою, психічною напруженістю, переживанням страху.

Найбільшого вираження в умовах полону, на нашу думку, набуває *психічна депривація*, що характеризується тривалим незадоволенням значущих потреб

особистості військовослужбовця, повною відсутністю позитивних емоцій і почуттів, страхом за своє життя та здоров'я, порушенням емоційно-ціннісного відношення до свого тілесного та свого Я, емоційної сфери, викривленням «Я-концепції». Нівелюються наступні психічні потреби військовополоненого: у свободі, збереженні власного ества, пошуку внутрішнього комфорту, пошуку сенсу життя. Військовослужбовець не може задовольнити потребу у збереженні власного ества й показати себе таким, яким він є насправді, йому доводиться мімікрувати, щоб вижити.

Навіть після повернення з полону здебільшого особистість переживає відсутність потреб до незалежності, у самоствердженні, самореалізації та самоактуалізації, внутрішньому комфорті. Фізичні й психологічні тортури, що застосовуються під час допиту, чинять руйнівний вплив на ціннісну сферу. Деструктивний процес функціонування емоційної сфери призводить до глибокої депресії, глибокого неприйняття себе та незадоволеності собою, втрати життєвої активності, що нерідко викликає суїцидальну поведінку.

Психічна депривація після повернення з полону проявляється на кількох рівнях: фізіологічному (через депривацію сну, втому, швидке виснаження енергопотенціалу), емоційному (через тривожність, прагнення до усамітнення, дратівливість, неспокій, відчуженість від реальності), інтелектуальному (через зниження мисленнєвих процесів), поведінковому (через відсторонення від соціуму, замкнутість у собі, спрямованість на пошук тих осіб, які чинили фізичне й психологічне насилля проти особистості в полоні).

Когнітивна депривація в умовах полону виражається, з одного боку, у нерозумінні як діяти, щоб зберегти власне життя, не зрадити своїх побратимів, залишитися вірним моральним нормам, з іншого боку, нерозумінні дій тих осіб, які чинять фізичне й психологічне насильство над військовополоненим, із яких причин людина перетворюється у звіра, порушуючи всі моральні норми, а також позбавленні воїна

будь-якої інформації. Як зазначає Ю. Ширококов, під час допиту військовослужбовця намагаються психологічно зламати та змусити повідомити важливу інформацію (наприклад, про розташування підрозділів тощо), дати свідчення проти своїх бойових товаришів і командирів [18, 316]. Влучну думку висловлюють автори книги «Психологія бою»: «Бути солдатом – означає брати участь у жорстокій і часом нерівній інтелектуальній грі, у якій психологічна витривалість є важливим чинником протистояння противникові» [11, 124].

Екзистенційна депривація в умовах полону проявляється у втраті полоненим сенсу життя, неможливістю психологічно витримати всі знущання й залишитися психічно здоровим, повернутися до нормального активного життя. За словами Ю. Широкова, з метою демонстрації сили, запобігання втечі, залякування, схиляння до співпраці військовополонених позбавляють сну та їжі, б'ють, під час допитів здійснюють насилля, тортури, убивства [18, 317]. Треба мати високу психологічну підготовку, віру й міцно вкорінені власні цінності, щоб це все витримати, пережити, відновитися психологічно та зберегти психічне здоров'я. Психологічна реабілітація є дуже важливим компонентом адаптації до мирних умов після повернення військовослужбовця з полону.

Висновки. Депривація в умовах бойових дій характеризується відсутністю або значним обмеженням можливості задоволення військовослужбовцем певних потреб (психічних, соціальних, емоційних, екзистенційних, сексуальних, когнітивних тощо). Вона ослаблює функціональні можливості психіки й організму воїна, знижує його енергопотенціал, здатна викликати стійкі зміни особистості. Характерними видами депривації, які переживають всі без винятку військовослужбовці під час виконання завдань у відриві від основних сил, є психічна, сенсорна, когнітивна, емоційна, сімейна, депривація сну. Умови полону посилюють дію депривації на психіку воїна. Здебільшого найбільш руйнівний вплив на психіку військовополоненого та його життя

Питання психології

загалом чинить екзистенційна депривація, що є наслідком психічної.

Вагому роль для виконання завдань у відриві від основних сил відіграє психологічна підготовка військовослужбовців (загальна, спеціальна, цільова), емоційна підтримка рідних і близьких, злагодженість дій членів команди (підрозділу) та підтримка бойових побратимів, наявність у підрозділі справжнього командира-лідера, психологічна сумісність членів команди, забезпечення можливостей задоволення базових потреб особистості, обізнаність про фейки й маніпулятивний вплив, розвиток індивідуально-психологічних особливостей,

що дають змогу долати деприваційний вплив (адекватна самооцінка, рефлексивність, стресостійкість, емоційний самоконтроль, помірний рівень агресивності), розвиток сили волі та вольових якостей (рішучості, мужності, цілеспрямованості, терпимості), розвиток критичного й креативного мислення.

Урахування зовнішніх і внутрішніх деприваційних факторів у процесі бойової, зокрема психологічної підготовки дасть змогу послабити їхній вплив на психіку, свідомість та організм військовослужбовців і підвищити ефективність діяльності в екстремальних умовах, а також зберегти психічне здоров'я наших воїнів.

Список використаних джерел

1. Адриянова Н. А. Феномен социальной депривации в военно-профессиональной деятельности: опыт осмысления. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2015. № 3 (62). С. 67–72.
2. Білюга Андрій. Східний сон. Житомир : вид. дім «Бук-Друк», 2021. 112 с.
3. Віллінк Джоко, Бебін Лейф. Абсолютна відповідальність: уроки лідерства від «морських котиків». Київ : Книголав, 2020. 400 с.
4. Віллінк Джоко. Стратегія і тактика лідерства. Київ : Форс Україна, 2021. 368 с.
5. Духневич В. М., Кочубейник О. М., Осадько О. Ю., Сіверс З. Ф. Негативні психологічні явища у політико-правовій сфері в умовах воєнного конфлікту : монографія. Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2020. 188 с. URL: <http://surl.li/bhppo>.
6. Каплюченко О. П., Приходько І. І. Основні фактори впливу екстремальних умов службово-бойової діяльності на мотиваційну складову морально-психологічного стану військовослужбовців національної гвардії України. *Честь і закон*. 2020. № 3 (74). С. 27–35. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2020/3/74/215678>.
7. Красницька О. В. Депривація як соціально-педагогічна проблема. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2013. № 1. С. 24–28.
8. Красницька О. В. Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Київ, 2015. 20 с.
9. Леонгард Карл. Акцентуированные личности. URL: <http://surl.li/auwtn>.
10. Павлушенко С. М. Психотравмуючі фактори бойової діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 137–143. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-137-143>.
11. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу в ході бойових дій : навч.-метод. посіб. / А. М. Романишин, О. В. Бойко, Д. В. Богородицький та ін. Львів : НАСВ, 2015. 322 с.
12. Путь воинов: этюды по западной военной психологии / сост. С. Э. Зверев. 2020. 356 с.
13. Стасюк В. В., Примак П. Т., Хміляр О. Ф. Психологічне забезпечення професійної діяльності саперів-миротворців : навч. посіб. Ніжин : вид-во «Аспект-Поліграф», 2009. 160 с.
14. Теория и практика западной военной психологии / под общ. ред. С. Э. Зверев. 2021. 392 с.
15. Ульянов Костянтин. Броньований розум. Бойовий стрес та психологія екстремальних ситуацій. Київ : ПП «КП» УкрСІЧ», 2020. 304 с.
16. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*. 2018, листопад. № 7. С. 72–76. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76>.
17. Хміляр О. Ф., Черевичний С. В. Психологія прийняття рішення командиром: від амбівалентності до символічної регуляції поведінки. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. V. Вип. 15. С. 224–232. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v5/i15/25.pdf>.

18. Ширококов Ю. М. Стадії військового полону та особливості їх впливу на психіку військовослужбовців. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2016. Вип. 20. С. 313–322. URL: <http://surl.li/bjbn>.
19. Khmiliar O. The Diagnostics and Correction of the Mental States of the Serviceman, Who Are Experiencing Phantom Pains. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. № 1 (54). С. 179–185. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-179-185>.
20. Schneider Iris K., Novin Sheida, Harrevelde Frenk Van, Genschow Oliver. Benefits of being ambivalent: The relationship between trait ambivalence and attribution biases. *British Journal of Social Psychology*. 2021. № 60 (2). P. 570–586. <https://doi.org/10.1111/bjso.12417>.

References

1. Adriyanova N. A. (2015) Fenomen sotsialnoy deprivatsii v voenno-professionalnoy deyatelnosti: opyt osmysleniya [The phenomenon of social deprivation in military-professional activities: the experience of understanding]. *Psihopedagogika v pravoohranitelnykh organakh*. № 3 (62). S. 67–72. (in Russian).
2. Biliuha Andrii (2021) Skhidnyi son [Andrew Bilyuga. Eastern dream]. Zhytomyr : vyd. dim «Buk-Druk». 112 s. (in Ukrainian).
3. Villink Dzhoko, Bebin Leif (2020) Absolutna vidpovidalnist: uroky liderstva vid «morskykh kotyktiv» [Absolute responsibility: lessons learned from SEALs]. Kyiv : Knyholav. 400 s. (in Ukrainian).
4. Villink Dzhoko (2021) Stratehiia i taktyka liderstva [Leadership strategy and tactics]. Kyiv : Fors Ukraina. 368 s. (in Ukrainian).
5. Dukhnevych V. M., Kochubeinyk O. M., Osadko O. Yu., Sivers Z. F. (2020) Nehatyvni psykholohichni yavyscha u polityko-pravovii sferi v umovakh voiennoho konfliktu [Negative psychological phenomena in the political and legal sphere in the context of military conflict] : monohrafiia. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD. 188 s. URL: <http://surl.li/bhppo>. (in Ukrainian).
6. Kapliuchenko O. P., Prykhodko I. I. (2020) Osnovni faktory vplyvu ekstremalnykh umov sluzhbovo-boiovoi diialnosti na motyvatsiinu skladovu moralno-psykholohichnoho stanu viiskovosluzhbovtsiv natsionalnoi hvardii Ukrainy [The main factors of influence of extreme conditions of service and combat activities on the motivational component of the moral and psychological state of staff of the national guard of Ukraine]. *Chest i zakon*. № 3 (74). S. 27–35. <https://doi.org/10.33405/2078-7480/2020/3/74/215678>. (in Ukrainian).
7. Krasnytska O. V. (2013) Depryvatsiia yak sotsialno-pedahohichna problema [Deprivation as a socio-pedagogical problem]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky*. № 1. S. 24–28. (in Ukrainian).
8. Krasnytska O. V. (2015) Profilaktyka simeinoi depryvatsii vykhovantsiv internatnykh zakladiv sportyvnoho profilu [Preventive measures of family deprivation of foster children in boarding schools of sports specialization] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.05. Kyiv. 20 s. (in Ukrainian).
9. Leongard Karl. Aktsentuirovannyye lichnosti [Accentuated personalities]. URL: <http://surl.li/auwtn>.
10. Pavlushenko S. M. (2020) Psykotravmuiuchi faktory boiovoi diialnosti [Psychotramming factors of military activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy*. № 1 (54). S. 137–143. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-137-143>. (in Ukrainian).
11. Psykholohiia boiu: diialnist komandrya pidrozdilu shchodo pidtrymannia moralno-psykholohichnoho stanu osobovoho skladu v khodi boiovykh dii [Psychology of a battle: the activities of the unit commander to support moral and psychological conditions of personnel during hostilities] : navch.-metod. posib. / A. M. Romanyshyn, O. V. Boiko, D. V. Bohorodytskyi ta in. Lviv : NASV, 2015. 322 s. (in Ukrainian).
12. Put voinov: etyudyi po zapadnoy voennoy psihologii [The path of warriors: sketches on Western military psychology] / sost. S. E. Zverev. 2020. 356 s. (in Russian).
13. Stasiuk V. V., Prymak P. T., Khmiliar O. F. (2009) Psykholohichne zabezpechennia profesiinoi diialnosti saperiv-myrotvortsiv [Psychological support of professional activity of peacekeepers] : navch. posib. Nizhyn : vyd-vo «aspekt-Polihraf». 160 s. (in Ukrainian).
14. Teoriya i praktika zapadnoy voennoy psihologii [Theory and practice of Western military psychology] / pod obsch. red. S. E. Zverev. 2021. 392 s. (in Russian).
15. Ulianov Kostiantyn (2020) Bronovanyi rozum. Boiovyi stres ta psykholohiia ekstremalnykh sytuatsii [Ulyanov Konstantin. Armed mind. Combat stress and psychology of extreme situations]. Kyiv : PP «KP» UkrSICH». 304 s. (in Ukrainian).
16. Khmiliar O. F. (2018) Krytychne ta pozytyvne myslennia ofitsera [Critical and positive thinking of the Officer]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Psykholohiia*. № 7. P. 72–76. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76>. (in Ukrainian).

17. Khmiliar O. F., Cherevychnyi S. V. (2015) Psykholohiia pryiniattia rishennia komandyrom: vid ambivalentnosti do symvolichnoi rehuliatcii povedinky [Decision-making psychology of a Commander: from ambivalence to symbolic regulation of behavior]. *Aktualni problemy psykholohii*. T. V. Vyp. 15. S. 224–232. URL: <http://appspsychology.org.ua/data/jrn/v5/i15/25.pdf>. (in Ukrainian).

18. Shyrobokov Yu. M. (2016) Stadii viiskovoho polonu ta osoblyvosti yikh vplyvu na psykhyku viiskovosluzhbovtiv [Stages of captivity and features of their impact on the psyche of servicemen]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*. Vyp. 20. S. 313–322. URL: <http://surl.li/bjbn>. (in Ukrainian).

19. Khmiliar O. (2020) The diagnostics and correction of the mental states of the serviceman, who are experiencing phantom pains. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. № 1 (54). S. 179–185. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-179-185>. (in Ukrainian).

20. Schneider Iris K., Novin Sheida, Harreveld Frenk Van, Genschow Oliver (2021) Benefits of being ambivalent: The relationship between trait ambivalence and attribution biases. *British Journal of Social Psychology*. № 60 (2). P. 570–586. <https://doi.org/10.1111/bjso.12417>. (Britain).

Summary

Krasnytska O. *Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, National Defense University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskiy*

DEPRIVATION OF MILITARY SERVICEMEN WHO PERFORM TASKS SEPARATELY FROM THE MAIN FORCES, AND IN THE CAPTIVITY CONDITIONS

The article is devoted to the problem of the impact of deprivation on the psyche and personality of servicemen who perform tasks separately from the main forces, and in the captivity conditions.

The objective of the article is to define the deprivation factors, types and features of the impact of deprivation on the psyche, body and personality of the serviceman, who is performing tasks separately from the main forces, the effectiveness of his activities in the extreme conditions.

Research methods. Theoretical analysis, synthesis, comparison, generalization of references, narrations of servicemen.

Scientific novelty. The external and internal deprivation factors that have a negative impact on the psyche and personality of the serviceman in extreme (combat) conditions have been identified.

Research results. Activities in extreme conditions, performance of tasks separately from the main forces are characterized by deprivation conditions, deprivation situations, the influence of deprivation factors on the serviceman. Deprivation factors are defined as external and internal stable or variable factors that affect serviceman's personality, while performing military-professional tasks. They mostly have a negative impact on the course of tasks' implementation.

External deprivation factors include isolation, lack of proper social conditions, uncertainty and danger, transient changes in the combat situation, time constraints, high risk, novelty of the combat situation, distrust in the chain of subordination (top-down and bottom-up). Internal deprivation factors include high levels of ambivalence and doubt, explicit anankastic traits, a propensity to suggestion, high levels of anxiety and low levels of stress, inability to see the whole picture, lack of previous combat experience or negative previous experience, low level of critical and creative thinking.

Practical significance of the study. It was found out that the influence of deprivation factors on a soldier's personality leads to deprivation – the absence or limitation of an individual's ability to meet certain needs (mental, social, emotional, existential, sexual, cognitive). The peculiarities of the influence of mental, sensory, cognitive, emotional, family, existential and sleep deprivation, as well as taking into account external and internal deprivation factors in combat training (including psychological training) will reduce their impact on the psyche, consciousness and body of servicemen. It will also increase the effectiveness of serviceman's activities in extreme conditions, as well as maintain the mental health of soldiers.

The prospects for further research are to study the characteristics of the impact of deprivation on the serviceman depending on the individual psychological features.

Key words: deprivation; deprivation factors; serviceman; commander; personality needs; psyche; combat (extreme) conditions; uncertainty; captivity.

Received/Поступила: 09.03.22.